Bijlage

Plan van aanpak knaagdierbeheersing

Noodzaak van beheersing.
Knaagdieren, zoals ratten en muizen, kunnen voor ernstige gezondheidsproblemen en overlast zorgen. Ratten kunnen ziekten overbrengen, zoals de ziekte van Weil. Ze kunnen ook verspreiders zijn van besmettelijke dierziekten bij de (grote) landbouwhuisdieren, zoals varkenspest en mond- en klauwzeer. Verder kunnen knaagdieren ook schade aanbrengen aan gebouwen en inrichtingen, met als gevolg brand of andere knaagschade aan bijvoorbeeld landbouwbedrijven, winkelgebieden, de overslag in havengebieden of rioleringstelsels. Producten kunnen door knaagdieren besmet worden, zoals besmetting met bacteriën als *Salmonella* en *Campylobacter*, of aangetast worden waardoor de producten aan waardevermindering onderhevig zijn. Preventie van en het beheersen van knaagdieren is en blijft dus van groot belang.

Traditionele aanpak
Het is in de loop der jaren gebruikelijk geworden ter bestrijding van ratten en muizen vooral chemische middelen in te zetten. Deze middelen (rodenticiden, met name anticoagulantia) brengen belangrijke risico's met zich mee, omdat ze PBT-stoffen[1] bevatten, waarvoor geldt dat de emissies naar het milieu moeten worden geminimaliseerd. Verder is er een wetenschappelijk aangetoond risico op doorvergiftiging van andere organismen, zoals roofvogels en andere zoogdieren, die muizen en ratten eten. Tenslotte blijkt dat de knaagdieren resistentie tegen deze middelen ontwikkelen, waardoor deze niet of minder effectief zijn.
Voor het professioneel gebruik van deze middelen is een vakbekwaamheidsbewijs verplicht. Dit geldt vanaf 1 juli 2015 ook voor agrariërs. Voor particulieren zijn alleen chemische middelen toegelaten voor het bestrijden van muizen binnenshuis.

Recente ontwikkelingen
Buitengebruik rodenticiden
De Tweede Kamer is in twee brieven van 16 december 2014 (27 858, nr. 288 en Vergaderjaar 2014-2015, aanhangsel 878) op de hoogte gesteld van de wijzigingen in het buitengebruik van rodenticiden. Vanwege de onaanvaardbare milieurisico's van het buitengebruik heeft het College voor de toelating van gewasbeschermingsmiddelen en biociden (Ctgb) in de gebruiksvoorschriften opgenomen dat vanaf 1 januari 2017 deze middelen buiten uitsluitend gebruikt mogen worden door professionals. Die moeten hiervoor een IPM (Integraal plaagdiermanagement[2]) buitengebruik opleiding hebben gevolgd en examen afgelegd. Het bedrijf moet gecertificeerd zijn door een onafhankelijk certificeringsinstituut. Dit geldt voor alle gebruikers van de middelen.
IPM betekent dat eerst gekeken moet worden hoe plagen voorkómen kunnen worden door de omgeving onaantrekkelijk te maken voor knaagdieren om zich te voeden en te vestigen. Indien er toch sprake is van overlast moeten als volgende stap niet-chemische middelen worden toegepast, en pas als deze niet werken mogen als laatste stap rodenticiden worden gebruikt.

Professionalisering door de sector
Daarnaast zijn de bedrijven die actief zijn in de beheersing van plaagdieren bezig met een professionaliseringsslag. Zo hebben ze bijvoorbeeld keurmerken ontwikkeld. De Kwaliteitsnorm van de stichting KPMB[3] is hier een voorbeeld van. Diverse plaagdiermanagement bedrijven zijn reeds op basis van deze Kwaliteitsnorm gecertificeerd. Het KAD[4] heeft eveneens een keurmerk ontwikkeld. Tevens heeft het KAD een keurmerk voor gemeenten ontwikkeld voor een goede uitvoering van het gemeentelijk natuur- en milieubeleid. De gemeente Deurne heeft als eerste een dergelijk keurmerk ontvangen.
Op Europees niveau heeft de CEPA[5] een standaard laten ontwikkelen door het Europees normalisatie instituut CEN en een bijbehorend certificatieschema ontwikkeld. De Nederlandse

---

[1] Persistent, bio-accumulerend en toxisch
[2] Veelal in het Engels aangeduid, *integrated pest management.*
[3] Stichting Keurmerk Plaagdiermanagement Bedrijven
[4] Kennis- en Adviescentrum Dierplagen
[5] Confederation of Pest Management Associations

keurmerken voldoen hieraan.

Monitoring ratten
Het RIVM heeft op verzoek van het ministerie van Volksgezondheid, Welzijn en Sport een rattenmonitoringssysteem opgezet om risico's voor de volksgezondheid beter in kaart te brengen en trends te volgen. In 2014 is gestart met het verzamelen en analyseren van rattenmeldingen van 30 gemeenten. Deze pilot wordt in 2015 uitgebreid naar meer gemeenten om zo landelijke trends te kunnen volgen. Dit is wel afhankelijk van de medewerking van gemeenten, die hiervoor essentieel is. Daarnaast onderzoekt het RIVM bruine en zwarte ratten op ziekteverwekkers[6].

Europees onderzoek
De Europese Commissie heeft de afgelopen jaren een onderzoek laten doen naar de mogelijke risico-reducerende maatregelen bij het gebruik van rodenticiden. Dit jaar zal de Commissie met aanbevelingen komen voor een terughoudend, zorgvuldig gebruik van rodenticiden. Bekend is reeds dat elementen van de aanbevelingen zullen zijn het hanteren van IPM als centraal uitgangspunt en het eisen van certificering voor de toepasser.

Planmatige en samenhangende aanpak
Er zijn derhalve al belangrijke ontwikkelingen in gang gezet voor de duurzame aanpak van de beheersing van knaagdieren. Ook is duidelijk dat het effectief beheersen van ratten en muizen een gedegen vakkennis vereist. Dit geldt voor ratten in het algemeen en met name voor de zwarte rat, waarvoor een jarenlange expertise nodig is om deze goed te kunnen beheersen. De inzet van chemische middelen dient hierbij zoveel als mogelijk geminimaliseerd te worden.
Daarom stelt dit plan van aanpak het belang van IPM, buiten én binnen, centraal. Het is de kern van duurzaam knaagdiermanagement. Voor het gebruik buiten wordt IPM nu uitgewerkt. Dit zal ook voor het binnengebruik dienen te gaan gebeuren.

Hierbij is het belangrijk dat bij de aanpak van overlast in voorkomende gevallen breder wordt gekeken dan alleen de eigen locatie. Het heeft immers weinig zin knaagdieren te doden, als deze bij de buren of in de nabije omgeving wel volop aan hun trekken kunnen komen. Een gecoördineerde aanpak is dan essentieel. De gemeente Leudal in Limburg doet dit reeds, samen met de buurgemeenten (ook in België), en is hier succesvol mee. Ook de Nederlandse Voedsel- en Waren Autoriteit vraagt hier bijvoorbeeld aandacht voor in het document: 'Het werkt beter samen plaagdieren te bestrijden'.[7]

Deze principes moeten altijd centraal staan, niet alleen bij de professionele plaagdierbeheerser, maar ook bij de opdrachtgevers, of het nu een gemeente is, departement, agrariër, supermarkt, landeigenaar, restauranthouder of een particulier.
Voor het volledig geïntegreerd krijgen van IPM zijn verdere stappen nodig bij iedereen die hier bij betrokken is. Dit betreft de aanbieders en toepassers van de middelen, gemeenten, huiseigenaren, bedrijven, de opleidings- en kennisinstituten, ontwikkelaars van cursussen, de exameninstituten en de particulier. Kortom: iedereen, die overlast door knaagdieren wil en moet voorkomen.

Gemeenten.
Preventie en bestrijding van plaagdieren is een gemeentelijke taak die verankerd is in de Woningwet en in de Wet Publieke Gezondheid. Een gemeente dient op te treden als er sprake is van een algemeen belang voor de volksgezondheid of de leefbaarheid. De Woningwet en het Bouwbesluit bevatten voorschriften over het zodanig gebruik van een bouwwerk, open erf of terrein dat overlast door schadelijk of hinderlijk gedierte wordt voorkomen. Via de milieuvergunning kunnen gemeenten regelen dat vergunningplichtige bedrijven plaagdiermanagement uitvoeren.

Gemeenten zullen IPM in hun beleid moeten integreren. Zo'n 30% van de gemeenten doet dit al. Gemeenten zijn voor burgers vaak het eerste aanspreekpunt als deze overlast door muizen of ratten ervaren. Daarom is het wenselijk dat gemeenten op hun eigen site informatie geven over een duurzame plaagdierbeheersing, of doorverwijzen naar instanties die deze informatie kunnen

[6] Zie ook http://www.rivm.nl/Onderwerpen/W/Wilde_knaagdieren_en_zoonosen
[7] https://www.nvwa.nl/onderwerpen/bacterien-ziekteverwekkers/dossier/ongedierte

leveren. Gemeenten kunnen hiervoor advies vragen aan diverse marktpartijen, waaronder het KAD, de SPA Groep[8] en de professionele plaagdierbeheersers. Deze laatsten zijn verenigd in de NVPB[9] en PLA..N.[10]. Veel gemeenten en bedrijven hebben deze taken uitbesteed.

Voor de uitvoering van de knaagdierbeheersing kunnen gemeenten gebruik maken van professionele plaagdierbeheersers. Essentieel hierbij is dat gemeenten bij het (laten) uitvoeren en aanbesteden eisen dat de bedrijven in bezit zijn van een keurmerk en aantoonbaar IPM toepassen. De NVPB organiseert samen met de Koninklijke Vereniging voor Afval- en Reinigingsmanagement in de herfst 2015 een themabijeenkomst over de principes en het toepassen van IPM. De bijeenkomst richt zich ondermeer op de gemeentelijke afval- en reinigingsdiensten. Ook het KAD heeft een dergelijke bijeenkomst voor gemeenten georganiseerd.

De rijksoverheid zal in de lopende contacten met de VNG wijzen op deze initiatieven en de rol van gemeenten bij het voorkómen van overlast door knaagdieren. Daarbij moet ook aan de orde komen dat het noodzakelijk is dat gemeenten de principes van IPM onderschrijven en dit tot uiting laten komen in de wijze waarop de knaagdierbestrijding uitgevoerd wordt. Ook is het gewenst dat zij indien noodzakelijk een regionale aanpak faciliteren, bevorderen en desgevraagd coördineren.

<u>Rijksoverheid en andere overheden</u>
Net als bij gemeenten is het voor een duurzame aanpak van beheersing van knaagdieren noodzakelijk dat alle overheden de principes van IPM toepassen en dit ook tot uiting te laten komen bij het inkopen en aanbesteden van knaagdierbeheersing. Dit wordt bereikt als overheden alleen bedrijven accepteren die in bezit zijn van een keurmerk en IPM toepassen. De rijksoverheid vindt duurzaam inkopen belangrijk, en een dergelijk aanpak is te beschouwen als een duurzame invulling van het inkoopbeleid. De rijksoverheid zal hiervoor een criteriadocument ontwikkelen als hulpmiddel en dit, maar verwachting eind 2016, aan departementen en andere overheden beschikbaar stellen.

<u>Bedrijven</u>
Het betreft hierbij eigenaars van bedrijven, winkels, restaurants, grote veeteeltbedrijven e.d., die de knaagdierbeheersing uitbesteden. Ook voor hen is het noodzakelijk de principes van IPM centraal te stellen en uitsluitend in zee gaan met professionele knaagdierbestrijders die een keurmerk hebben en IPM toepassen. Op de site van de rijksoverheid zal het belang hiervan worden toegelicht.
Een speciaal aandachtspunt hierbij ligt bij bedrijven die met voedsel te maken hebben, zoals restaurants, bakkerijen e.d. Om hygiënisch werken te bevorderen zijn diverse hygiënecodes opgesteld. Het is belangrijk dat in deze codes ook het belang van een duurzame beheersing van knaagdieren wordt opgenomen. De brancheorganisatie heeft hiervoor voorbeeldteksten opgesteld die opgenomen kunnen worden in de hygiënecodes. In de hygiënecode voor het slagersbedrijf is reeds IPM en het keurmerk van KAD opgenomen.

<u>Toepassers, uitvoerders</u>
Cruciaal in het verminderen van het gebruik van rodenticiden is de werkwijze van degene die de plaag moet beheersen. Het gebruik van chemische middelen bestemd voor professionals is uitsluitend toegestaan met een vakbekwaamheidsbewijs. De professionele plaagdierbeheersers moeten al in het bezit zijn van zo'n bewijs, agrariërs vanaf 1 juli 2015.
Daarnaast zijn, zoals aangegeven in eerder genoemde twee brieven aan de Tweede Kamer, de eisen voor het gebruik van rodenticiden buiten aanzienlijk aangescherpt. Om deze middelen buiten te mogen gebruiken is een ieder verplicht een extra opleiding te volgen, examen af te leggen en moeten bedrijven zich certificeren voor IPM buitengebruik rodenticiden. Als basis hiervoor moet een protocol worden ontwikkeld waarin een uitwerking van de IPM beginselen voor het buitengebruik eenduidig worden vastgelegd. Tevens moeten op basis van het protocol cursussen en exameneisen ontwikkeld worden.
Deze eis is opgenomen in de gebruiksvoorschriften die het Ctgb heeft geformuleerd voor deze

---

[8] Opleiding en advies voor afval-, reiniging- en plaagdiermanagement
[9] Nederlandse Vereniging van Plaagdiermanagement Bedrijven
[10] Platform Plaagdierbeheersing Nederland

middelen. Het Ctgb heeft tevens eisen geformuleerd waaraan een goed protocol voor IPM buitengebruik moet voldoen. Het Ctgb beoordeelt, in samenspraak met de Inspectie voor de leefomgeving (ILT) de kwaliteit van het protocol. Er is een overgangsperiode tot 1 januari 2017. Een ieder die in de overgangsperiode rodenticiden buiten wil gebruiken, dient dit te melden aan de ILT.

Op dit moment hebben de professionele plaagdierbeheersers een protocol ontwikkeld, dat voldoet aan de eisen van het Ctgb, en zijn de cursussen inmiddels in ontwikkeling. Naar verwachting zullen de professionele bedrijven zich kunnen laten certificeren ruim voor 1 januari 2017.
De agrarische sector heeft gekozen voor een eigen uitwerking van dit protocol, gericht op hun doelgroep. Deze uitwerking ligt op dit moment ter beoordeling bij het Ctgb en de ILT. Daarna kunnen cursussen worden ontwikkeld.
Daarmee zal er één landelijk protocol zijn, met maatwerk voor agrariërs.
Voor een agrariër is het beheersen van knaagdieren geen primaire taak, maar hij heeft er wel veel baat bij – vanuit bedrijfseconomisch belang – dat dit goed gebeurt. Daarom zal voor veel agrariërs een werkbaar alternatief kunnen zijn dat zij hiervoor een professionele bestrijder in huren. Deze bestrijder kan desgewenst als adviseur optreden, waarbij het uitvoerende werk door het agrarisch bedrijf voor een deel zelf uitgevoerd kan worden. Dit gebeurt ook al veel, met name bij de intensieve veehouderij. Hiermee kunnen inspanningen (geld en tijdsbeslag) worden vermeden.

Het is belangrijk dat dit protocol op eenzelfde wijze wordt uitgewerkt en geactualiseerd aan de hand van de opgedane ervaring. Door de uitvoering op basis van dit protocol bij één organisatie (schemabeheerder) neer te leggen kan een eenduidige manier van werken nationaal worden gerealiseerd. Hierbij geldt dat voor alle handelingen rondom het buitengebruik de kwaliteit van werken is vastgesteld en op een eenduidige manier getoetst zal worden. De stichting KPMB heeft het mandaat gekregen van de stakeholders om hier invulling aan te geven. Dit zal de komende tijd verder worden uitgewerkt.

Deze verplichte IPM certificering buitengebruik is een van de belangrijkste onderdelen van een duurzame bestrijding. Zodra de nodige ervaring opgedaan is met het toepassen van IPM buiten, zal de rijksoverheid met de sector nagaan hoe een dergelijke uitwerking voor binnengebruik ook tot stand kan komen.

<u>Distributeurs.</u>
Distributeurs van rodenticiden hoeven nu nog geen vakbekwaamheidsbewijs te hebben, in tegenstelling tot distributeurs van gewasbeschermingsmiddelen. Aangezien duidelijk is geworden dat deze middelen aanzienlijke risico's met zich mee kunnen brengen en de eisen aan het gebruik daarom aangescherpt zijn, zal de rijksoverheid hier verandering in brengen. Vanaf 1 januari 2017 moeten ook distributeurs van rodenticiden een vakbekwaamheidsbewijs hebben. Hiermee zijn ze in staat gericht te adviseren over de verkoop en het gebruik van deze middelen. Hierover is overleg met de sector gaande.
Het ministerie van EZ voert momenteel overleg met de branche om invulling te geven aan een vakbekwaamheidsbewijs 'adviseren'. Tevens heeft een deel van de distributeurs reeds een vakbekwaamheidsbewijs, dus dit zal voor hen niet tot extra lasten leiden. Er zal zoveel mogelijk worden aangesloten op de bestaande ontwikkelingen en de vakbekwaamheidseisen en eindtermen die reeds gelden, om de lasten te beperken. Het Besluit gewasbeschermingsmiddelen en biociden zal hiervoor worden aangepast.

<u>Opleidingscentra en exameninstituten.</u>
De principes van IPM moeten verder worden geïntegreerd in de opleidingen en de exameneisen. Duurzame beheersing van knaagdieren vereist een professionaliseringsslag, die overigens wel al in gang is gezet. Daarbij zal worden nagegaan of het nodig is de eindtermen en de kwaliteitseisen aan de exameninstituten aan te passen, om hiermee een uniforme aanpak te verwezenlijken.
Het Kennisnetwerk biociden[11] heeft de afgelopen jaren initiatieven ontwikkeld om in de opleiding van agrariërs het onderwerp biociden, waartoe ook rodenticiden behoren, op te nemen, met name voor de dierhouderij. In deze tak worden biociden o.a. ingezet als ontsmettingsmiddel maar ook

[11] Zie www.biociden.nl

om muizen en ratten te bestrijden. Een werkgroep van het Kennisnetwerk biociden heeft hiervoor contacten gelegd met middelbare en hogere beroepsopleidingen, proefcolleges gegeven, lesmateriaal en eindtermen voor toetsen ontwikkeld. Hun advies is het onderwerp biociden te integreren in het specialiserend deel van de middelbare en hogere beroepsopleidingen en Faculteit Diergeneeskunde (UU) en Wageningen UR (WUR).
Dit kan ook een instrument kan zijn voor een duurzaam gebruik van rodenticiden en van biociden in zijn algemeenheid. Omdat de opleidingseisen reeds zijn vastgelegd voor de komende jaren zal de rijksoverheid nagaan of het mogelijk is dit advies over te nemen, en zo ja, op welke termijn.

<u>Particulier</u>
Voor de particulier zijn alleen middelen tegen het bestrijden van muizen binnenshuis toegelaten. Het is noodzakelijk dat de particulier zo terughoudend mogelijk met deze middelen omgaat. Het zijn immers risicovolle stoffen. Uit onderzoek door Wageningen UR blijkt bovendien dat de werkzame stof in deze middelen ook buitenshuis wordt aangetroffen in roofvogels en andere roofdieren. Dit kan er op duiden er op dat de middelen niet juist toegepast worden.
Voor de particulier zijn verschillende alternatieven voorradig, zoals muizenvallen, katten of het inhuren van een bedrijf. Voorlichting is hierbij essentieel.
Aan Milieu Centraal is in 2014 gevraagd om extra aandacht te besteden aan het bestrijden van muizen door particulieren, met nadruk op preventie en alternatieve methoden. Ook de gemeenten hebben hierin een rol, omdat burgers bij overlast vaak bij gemeenten zullen aankloppen.
Daarnaast hebben, zoals per brief van 12 mei 2015 (TK 27 858, nr. 308) aan de Tweede Kamer is gemeld, de aanbieders van bestrijdingsmiddelen voor particulieren de Staatssecretaris van Infrastructuur en Milieu laten weten gerichte voorlichtingsacties en materiaal voor burgers te willen ontwikkelen. Het ministerie zal hen verzoeken in ieder geval aandacht te besteden aan het onderwerp muizen.

<u>Resistentie</u>
Enkele jaren geleden is in opdracht van het ministerie van Infrastructuur en Milieu door Wageningen UR onderzoek gedaan naar het optreden van resistentie bij de bruine rat in Nederland. Uit dit onderzoek kwam met behulp van een nieuwe ontwikkelde toetsingsmethode naar voren dat een aanzienlijk deel (een kwart) van de populatie bruine ratten in het land genetisch resistent is tegen rodenticiden. Dit beeld wordt ook bevestigd door onderzoeken in andere lidstaten.
Deze toets wordt op dit moment verder verfijnd zodat deze in de nabije toekomst ook zal kunnen worden gebruikt voor het opsporen van genetische resistentie bij zwarte ratten en huismuizen. Doordat het gaat om een snelle toetsingsmethode kan van dierlijk materiaal in relatief korte tijd (binnen enkele uren) worden bepaald of het materiaal afkomstig is van resistente dieren. Als professionele plaagdierbeheersers en agrariërs monstermateriaal van locaties insturen, wordt het mogelijk om gericht rodenticiden in te zetten op die plaatsen waar geen tegen dat middel resistente knaagdieren rondlopen. Ook wordt zo een actueel totaalbeeld van de resistentiesituatie in Nederland verkregen en kan de ontwikkeling van resistentie door de tijd heen beter worden gevolgd.
Eind 2015 is hierover naar verwachting meer duidelijkheid. Dan zal met de sector besproken worden of en hoe zij van deze faciliteit gebruik willen maken.

<u>Communicatie</u>
Naast het Ctgb besteden veel websites van organisaties die betrokken zijn bij de beheersing van knaagdieren, zoals de NVPB, PLA..N., KAD, SPA Groep, aandacht aan het belang van het verminderen van de inzet van de chemische middelen door het toepassen van IPM. Het is belangrijk dat deze partijen het belang van een duurzame knaagdierbeheersing continu onder de aandacht brengen. Het delen van kennis helpt daarbij. Dit geldt bijvoorbeeld ook voor de site van de VNG en individuele gemeenten. De ILT heeft een informatieblad opgesteld dat een belangrijk deel van de professionele knaagdierbeheersers bereikt. De NVWA heeft eveneens informatie opgesteld voor (agrarische) bedrijven om ongedierte te bestrijden. Milieu Centraal richt zich vooral op de particulier. De aanbieders van bestrijdingsmiddelen voor particulier gebruik zullen gericht voorlichtingsmateriaal ontwikkelen. Ook de Rijksoverheid zal digitaal informatie beschikbaar stellen.

Handhaving.

Het gebruik van rodenticiden valt qua handhaving onder de Wet gewasbeschermingsmiddelen en Biociden. Hierbij zijn verschillende instanties betrokken, waaronder de ILT voor de professionele toepassers en de Nederlandse Voedsel- en Warenautoriteit (NVWA) voor het gebruik van biociden/rodenticiden in de agrarische sector. De ILT is verzocht de komende jaren vooral te handhaven op de eisen die nu aan het buitengebruik van de middelen gesteld zijn.

Monitoring en onderzoek

Om na te gaan of deze maatregelen daadwerkelijk leiden tot een afname van het gebruik van rodenticiden heeft het Ministerie van Infrastructuur en Milieu het RIVM gevraagd een monitoringssysteem op te zetten. Daarnaast zal de effectiviteit van IPM worden onderzocht om hiermee de uitvoering te kunnen optimaliseren. Daarbij zal ook aandacht zijn voor de beschikbaarheid, de effectiviteit en mogelijke ongewenste bij-effecten van niet-chemische alternatieven. Hiervoor zijn reeds contacten gelegd met Wageningen UR.